«ODOB AS-SOLIHIN» ASARIDA YOSH AVLODDA INSONIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Nasriddinov Muhammadbobir Adham o'g'li
Osiyo xalqaro universiteti pedagogika yo'nalishi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23953178

Annotatsiya. Ushbu tezisda XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida yashab ijod qilgan mutafakkir Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning «Odob as-solihin» asarida ilgari surilgan axloqiy-ta'limiy g'oyalar tahlil qilinadi hamda ulardan yosh avlodda hurmat, kamtarlik, rostgo'ylik, mehr-shafqat va so'z madaniyati kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalashda foydalanish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Muhammad Sodiq Qoshg'ariy, «Odob as-solihin», zohiriy odob, botiniy odob, insoniy fazilatlar, axloqiy tarbiya, muloqot madaniyati.

Jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida yosh avlod tarbiyasi davlat va xalq e'tiboridagi ustuvor masala bo'lib kelgan. Ayniqsa, axborot oqimi keskin ortgan, ommaviy madaniyat namunalari yoshlar dunyoqarashiga tez singib borayotgan hozirgi davrda insoniy fazilatlarni tarbiyalash vazifasi yangicha mazmun kasb etmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda ta'lim bilan tarbiyani uzviy bog'lash, ma'naviy merosni tarbiya jarayoniga faol jalb etish g'oyasi asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan[1]. Ta'lim sohasini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilikda ham ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish tamoyili mustahkamlab qo'yilgan[2].

Bu borada xalqimizning boy pedagogik merosi, xususan, Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning «Odob as-solihin» («Yaxshi kishilar odobi») asari muhim manba hisoblanadi. Turkiy tilda yozilgan mazkur asar muqaddima va yetti bobdan tashkil topgan bo'lib, har bir bob to'rt faslga ajratilgan[3]. Asarning o'z davrida keng tarqalgani va XIX asr oxirida Toshkentda toshbosma usulida chop etilgani uning xalq orasida axloqiy qo'llanma sifatida qadrlanganidan dalolat beradi[4].

Asarning pedagogik qimmati shundaki, muallif odobni faqat tashqi xatti-harakatlar yig'indisi deb qaramaydi. U odobning ikki jihatini – inson xulqida namoyon bo'ladigan zohiriy odob hamda qalb va niyat bilan bog'liq botiniy odobni farqlaydi va ularning birligini talab etadi[5]. Zamonaviy pedagogika tilida ifodalasak, bu tashqi xulq madaniyati bilan ichki axloqiy motivatsiyaning uyg'unligi demakdir. Boshqacha aytganda, bola muomala qoidalarini yodlab olishi kifoya emas, balki ularni nima uchun bajarayotganini anglab, qalban qabul qilishi zarur. Aynan shu yondashuv insoniy fazilatlarning yuzaki emas, barqaror shakllanishini ta'minlaydi.

---

[1] Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

[2] O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

[3] Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Odob as-solihin. – Toshkent, 2013. – Muqaddima.

[4] Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Odob as-solihin. – Toshkent: toshbosma, 1889 (O'zR FA Sharqshunoslik instituti fondi, № 4982).

[5] Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning «Odob as-solihin» asarining tarbiyaviy ahamiyati // Tamaddun nuri. – 2024. – № 5 (56). – B. 440–443.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Asarning birinchi bobida kishi xonadoniga kirishdan oldin ruxsat so'rash (isti'zon), salomlashish, qo'l berib ko'rishish odoblari bayon qilinadi[6]. Bir qarashda oddiy maishiy qoidalardek ko'ringan bu ko'rsatmalar zamirida chuqur tarbiyaviy mazmun mujassam: ular o'zgalarning shaxsiy hududini hurmat qilish, muloqotni xayrixohlik bilan boshlash, kattaga ehtirom va kichikka shafqat ko'rsatish kabi sifatlarni kundalik odatga aylantiradi. O'quvchi-yoshlar bilan ishlashda bu qoidalarni amaliy vaziyatlar orqali mashq qildirish ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muallif suhbat odobiga ham alohida e'tibor qaratadi: so'zlovchining gapini bo'lmaslik, ortiqcha so'zdan tiyilish, yolg'on va g'iybatdan saqlanish insonning ma'naviy yetukligi belgisi sifatida talqin etiladi[7]. Bu g'oyalar keyinchalik ma'rifatparvar pedagoglar ijodida ham davom ettirilgan. Jumladan, Abdulla Avloniy tilni saqlash, ya'ni «hifzi lison»ni yaxshi xulqlar sirasiga kiritib, so'z madaniyatini tarbiyaning muhim tarkibiy qismi deb hisoblagan[8]. Demak, «Odob as-solihin»dagi muloqot odobiga oid qarashlar milliy pedagogik tafakkurda izchil an'anaga aylangan.

Asardagi g'oyalarning bugungi ta'lim amaliyotidagi tarbiyaviy imkoniyatlarini quyidagicha guruhlash mumkin. Birinchidan, asar matnidan olingan qisqa parchalar asosida muammoli savollar va keyslar tuzib, o'quvchilarda axloqiy tanlov qilish malakasini shakllantirish mumkin. Ikkinchidan, salomlashish, mehmon kutish, suhbatlashish odoblarini rolli o'yinlar orqali sahnalashtirish bilimni xulqqa aylantirishga yordam beradi. Uchinchidan, asardagi qoidalarni oila va mahalla hamkorligida mustahkamlash tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligini ta'minlaydi. To'rtinchidan, pedagogning shaxsiy namunasi zohiriy va botiniy odob birligining jonli ifodasi sifatida eng ta'sirchan vosita bo'lib qoladi. Pedagogika tarixida ham murabbiy namunasi tarbiyaning hal qiluvchi omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan[9].

Xulosa qilib aytganda, «Odob as-solihin» asari yosh avlodda hurmat, kamtarlik, rostgo'ylik, mehr-shafqat, so'z madaniyati kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalashda bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan manbadir. Asardagi zohiriy va botiniy odob uyg'unligi haqidagi g'oya zamonaviy shaxsga yo'naltirilgan tarbiya konsepsiyasi bilan hamohangdir. Shu bois mazkur asar materiallarini ma'naviyat darslari, sinfdan tashqari tadbirlar va bo'lajak pedagoglarni tayyorlash mazmuniga tizimli ravishda kiritish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Odob as-solihin. – Toshkent: toshbosma, 1889.
5. Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Odob as-solihin. – Toshkent, 2013.
6. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning «Odob as-solihin» asarining tarbiyaviy ahamiyati // Tamaddun nuri. – 2024. – № 5 (56). – B. 440–443.
7. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.

[6] Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Odob as-solihin. – Toshkent, 2013. – 1-bob.
[7] Muhammad Sodiq Qoshg'ariy. Ko'rsatilgan asar.
[8] Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
[9] Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.